

Copyright © 2018, Slavenka Drakulić
Copyright © 2020, za srpsko izdanje, LAGUNA

„Ma mere devient decolorée. Vieillir, c’est se decolorer, être transparent.“

„Moja je majka postala bezbojna. Stariti, to znači izblijedjeti, postati proziran.“

Annie Ernaux, *Je ne suis pas sortie de ma nuit*

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Sadržaj

Nevidljiva žena	9
Nije to ništa	21
Nedjelja je tiha i siva	27
Neobična nezgoda u hotelskoj sobi	45
Pospremanje	49
Hlače na rasprodaji	65
Otac sjedi na dnu stepenica	71
Neželjeni svjedok	85
Godišnjica	93
Kolač od jabuka	101
Kratka zimska šetnja	115
Prodaje se kuća	121
Kava više nema isti okus	135
Album bez fotografija	143
Plave tablete	155
Popis stvari koje treba ponijeti na put	167
<i>O autorki</i>	<i>177</i>

Nevidljiva žena

Pitate me što me toliko uznemirilo.

Kako bih vam to opisala...? Nekidan sam u svojem stanu susrela nepoznatu osobu. Krenula sam van i zastala. Preda mnom je stajala sjedokosa žena plavih očiju. Gledala me je zapanjeno, ne trepćući. Strana žena, a ipak nekako poznata, oko nje sivkasta izmaglica. Učinilo mi se da sam vidjela duha.

Nisam se odmah prepoznala. Prvo, moja kosa nije sijeda, pogledajte. Uredno je svakih mjesec dana obojim s L'Oreal svijetloblond. A postoje i mnoge druge boje, neke zvuče ludo primamljivo: *champagne*, *strawberry*, *cognac*, kao nešto što se jede ili pije, ali najdraža mi je ova, oduvijek je koristim. Kosu bojim sama, naviknula sam se sve ove godine otkako sam u penziji. Ali nije toliko stvar u kosi, ta boja je dovoljno svijetla da u polumraku izgleda poput sijede. U stvari, prestrašila sam se tog lica. Razumijete, to je lice bilo izabrano kao u kakve starice. Kao da sam u ogledalu ugledala svoju stariju sestru, koja je mrtva već dobrih deset godina. Bile smo dosta slične. Pa nisam valjda

mogla ugledati svoju mrtvu sestru! Trebao mi je trenutak ili dva da se saberem i shvatim da ta žena koja je piljila u mene nije nikakva prikaza, već vlastiti odraz u ogledalu. A spoznaja da sam to zaista ja, još me više šokirala.

Zašto sam pomislila da je preda mnom prikaza?

Pa već je bilo kasno, sumrak, vidjeli su se samo obrisi te osobe. Nekako kao da se... rasplinjava? Kao kad se pogledate u vrlo staro ogledalo nagrizeno smeđim mrljama. Mrlje se šire i cijeli dijelovi postaju zamagljeni, a ostatak lika lebdi, rubovi su nejasni, rastočeni. Pomalo zastrašujuće. Lako je reći da to nije stvarna slika osobe, ali ipak, kao da jest. Tako te vide drugi, ili te pak ne vide. Kao da si duh. I sama ta stvarna osoba, iskusila sam to, postaje nekako bljeđa, sve prozirnija. Pomislila sam da je nepoznata osoba, strankinja, nekako ušla u stan jer možda nisam zaključala vrata. Zna mi se to dogoditi, sve češće, da zaboravim zaključati. Ili da ostavim ključ u bravi s vanjske strane. I tada mi je sinulo da sam to ja, onakva kakvu me vide drugi. Moja vlastita slika.

Ogledalo je oduvijek bilo tamo, u predsoblju, odmah pored izlaznih vrata. Veliko, staro ogledalo, još od pokojne mame, iz njihovog starog stana. S baroknim okvirom izjedenim crvotočinom. Već sam i zaboravila da je tamo, s godinama se nagomilalo toliko nepotrebnih stvari. Stalno planiram temeljito pospremiti stan, baciti starudiju, ali nemam snage. Umorna sam. Možda sam sklonila kaput s vješalice ili zavjesu na prozoru i tako ponovo otkrila zaklonjeno ogledalo. Ali primijetila sam ga tek nakon što sam u njemu ugledala tu čudnu osobu – sebe.

Nakon tog susreta, sva su mi ogledala postala prava mora. Uvijek iznova gledam u osobu koja stoji preda

mnom. Pitam se kako je moguće da čovjek ne vidi, ne prepozna odmah svoj lik. Je li moguće da sebe vidim toliko drugačije? Istina, moj je pogled u pravcu te osobe obično letimičan, brz, usputan, površan, kao što gledamo prolaznike. Ali, zaboga, gotovo sam se sudarila sama sa sobom! Hodala sam ravno prema ženi koja mi se približavala, ne pokazujući namjeru da mi se makne s puta. Zastala sam na udaljenosti od nekoliko koraka i tek sam tada u toj ženi vidjela sebe. Onakvu kakvom me vide drugi. Kad me uopće vide.

Taj me susret sa samom sobom, kako me vide drugi, uznemirio i zbog jednog drugog razloga. Podsjetio me na nešto drugo što ne viđam već duže vrijeme. Na pogled muškarca. Ali ne, ne nekog određenog muškarca! Nešto slično događa se ponekad kad hodam pločnikom i ugledam nepoznatog čovjeka kako ide prema meni. Pločnik je uzak i nužno se morate mimoići. Kada se dvije osobe mimoilaze, one obično instinktivno pogledaju jedna drugu u oči. Osim ako to baš žele izbjeći, a zašto bi? Pogledi im se susretnu, to je neizbježno, vjerovala sam. Možda zato što sam tako navikla. On je, recimo, srednjih godina, sljepoočnice su mu već sijede, ali ipak ti ne bi mogao biti sin, iako je mlađi. I tada ugledaš njegov pogled. Gleda te, a vidiš da te ne vidi. Gleda kroz tebe, baš kao da si od stakla. Vidiš kako njegov pogled prolazi kroz tebe. Dakako, tvoja je prva pomisao da je on neki luđak, somnambul koji će se zabiti u tebe. Kreće se kao da te nema, kao da će proći kroz tebe cijelim tijelom, a ne samo pogledom. Ipak, u posljednji trenutak zaobilazi te kao da mu se na putu ispriječio neodređeni

objekt, smetnja, živa prepreka. Ja sebe nisam prepoznala i to je već dovoljno strašno, ali sad me i drugi ne vide!

Postala sam prepreka, samo to. A to je tek početak.

Početak čega?

Pa... da ljudi gledaju kroz mene. Ili, ako im se pogled zadrži na meni, da osjetim njihovo sažaljenje, ponekad rekla bih i gađenje. Osjećam se sve više nevidljivom, kao da nestajem. Da, naravno da postojim, ali što to znači kad od drugih ne dobivam potvrdu svojeg postojanja? Kad se ponašaju kao da me ne vide.

Živim u blizini velikog raskršća. Ali ponekad, kad je promet manji i pri dnevnom svjetlu, usudim se prijeći ulicu ne čekajući da se na semaforu upali zeleno svjetlo. Ne bih to trebala raditi, jer automobili brzo voze i lako mogu naletjeti na nekoga tko pretrčava cestu iako je crveno za pješake. Dogodilo mi se da me vozač ne vidi, da ne uspori. To me iskustvo uplašilo. Naravno, više ne mogu trčati, niti to želim. Ponekad stojim na tom raskršću i promatram kako vozači ili vozačice, svejedno, kočice kad ulicu prelaze majka s kolicima, žena s djecom, mladi ljudi. Iste sam težine kao i djevojka koja je netom prije mene, na tom istom mjestu, prešla raskršće dok je na semaforu bilo crveno svjetlo. A ipak, vozač se ponašao kao da mene nema. Tako je jurio da sam morala zakoračiti natrag na pločnik. Naravno, nije to bio onaj isti vozač koji je zakočio pred djevojkom. Ali ipak...

Pitate me kako to sebi objašnjavam.

Čini mi se da otkrivam novu dimenziju postojanja. Istovremeno postojim i ne postojim jer sve više... blijedim.

Možda u društvu postoji običaj koji ne dopušta da se starijim ženama kaže kako se zapravo pretvaraju u staklo? Najprije ono mutno, a zatim u sasvim prozirno. Njihova veličina ništa ne znači, težina i visina zanemarive su. Odjeća također.

Nije to baš kao da ne postojiš, već kao da živiš u nekoj drugoj dimenziji. Sve je isto, a ipak – nije isto. Ljudi se drugačije odnose prema tebi, a ti se, kao nevidljiva žena, trebaš tome prilagoditi. Samo što to meni ne polazi za rukom. Dapače, trebalo mi je dugo vremena da uopće shvatim kako postajem nevidljiva. U dućanu, banci, pred bilo kojim šalterom, na ulici...

Trebalo mi je dosta vremena da primijetim kako nestajem, vidjela sam to najprije u očima drugih. Zapravo, nekako mi je najteže bilo to što sebe vidim jednako jasno kao i prije. Svjesna sam promjene, ali ipak sam i dalje vidljiva i stvarna, živa osoba, iako sam ostarjela.

Pomislila sam, kad već postojim u tom nevidljivom obliku, možda je prozirna tvar u koju se pretvaram – čisti duh?

Da, pitam, iako znam da vi na to nemate odgovor.

Primijetili ste da do sada nisam upotrijebila riječ „starenje“. To je proces, u početku posve spor i gotovo neprimjetan. U nekom trenutku se počne ubrzavati, tek ga tada primijetite možda zato što ga netko drugi već primjećuje, da biste gotovo odjednom postali – stari.

Kazete da je posrijedi negativna predodžba o sebi?

Ne, ne! Pa problem i jest u tome da ja nemam takvu negativnu predodžbu, jednostavno sebe vidim drugačijom nego što me vide drugi. Svakako ne kao neku nepoznatu ženu u ogledalu. Ili kao prikazu. Ili prozirnog duha. Stvar je u drugima, u njihovom opažanju. Kad te

drugi ljudi prestanu primjećivati, ubrzo zatim više ne vidiš ni samu sebe.

Zanima vas kad sam počela osjećati da se mijenjam, da starim?

Prvo se promijenilo moje tijelo. Primijetila sam to najprije kupujući novu odjeću. Odjednom kao da mi više ništa nije pristajalo. Ili bolje rečeno, osjećala sam se kao da isprobavam tuđu odjeću. A još jučer su mi strukirane haljine i majice pripijene uz tijelo sasvim dobro stajale. Kako to da više nije bilo ničega što bi mi odgovaralo? Sve je postalo preusko i prekratko, nekako neprikladno. Više nisam imala snage ništa isprobavati. To mi je postalo dosadno, besmisleno. Trebaš potrošiti sate da pregledaš hrpe odjeće i dođeš do nečega što ti se sviđa. Zatim, grozila sam se kabina, onog neonskog svjetla i tijesnog prostora u kojem se svlačiš izbjegavajući pogled na svoje umorno, klonulo tijelo, na višak kilograma, na ovješenu kožu. Ne, ne, nije to bilo zbog mog trenutačnog raspoloženja. Upravo obrnuto, oneraspoložila bi me činjenica da mi ništa ne pristaje. Počela sam oklijevati pred ulazom u dućane u kojima su me prodavačice još do jučer srdačno pozdravljale jer sam dosta trošila na sebe, i to se vidjelo.

Sada, ako se ipak odlučim ući, mlada me prodavačica odmjerava od glave do pete procjenjujući hoću li joj samo oduzeti vrijeme. Nisu ljubazne te prelijepo djevojčice. Osorne su, čine me bolno svjesnom svojih godina. U svojim godinama trebala bih imati više samopouzdanja, kažem sebi. Ne daj da te neka balavica spriječi u kupovini. Dok imaš novca, ti si gospodarica. Ali ni to ne pomaže. Osjećam se loše, više ne idem u kupovinu.

Prije sam uživala u lijepim cipelama. Ali kad više nisam mogla hodati u visokim petama, ustanovila sam da su elegantne salonke s malom petom prava rijetkost. Prije na to nisam obraćala pažnju, činilo mi se da ima svih vrsta cipela i da su sve moderne. Kad su me počeli boljeti tabani – spuštaju vam se stopala, gospođo, bilo je objašnjenje ortopeda – počela sam nositi tenisice. Pamtim kad mi je prijateljica jednog ljeta pokazala svoje čukljeve. Bilo joj je tada tek pedeset i šest godina. Spuštaju ti se stopala, rekla sam, a ona me pogledala u čudu. Ma to će proći, odmahнула je rukom. Nije prošlo, bol je postajala sve jača, sve dok i ona nije počela nositi udobne, ravne cipele.

Ali pitali ste me kad je počela moja nevidljivost, kako ja to zovem.

Još nedavno rekla bih da je počela s tim susretom s nepoznatom ženom u ogledalu, s neprepoznavanjem sebe. Kad danas o tome razmišljam, rekla bih da je posrijedi dugotrajni proces. Taj proces nazvala bih kronikom nestajanja. Čudno je to kako pojedini dijelovi osobe nestaju postupno.

Nestaje li prvo lice?

Ma kakvi, nije lice prvo! Iz današnje perspektive znam da lice nestaje posljednje. Ne zagledaš se u njega, ali ga vidiš, susrećeš se s njim svakodnevno. I oni oko tebe, gledaju još samo tvoje lice.

Prvi simptomi nevidljivosti počinju u krevetu, ne na ulici. U bračnom krevetu. Moj muž i moja nevidljivost usko su povezani. Počelo je na moj šezdeset i treći rođendan.

Malo je popio. Kasnije, u spavaćoj sobi, dok sam se svlačila, rekao mi je da sam debela. Baš tako, debela! Nikad mi prije to nije rekao, nikada nije upotrijebio tu riječ.

Ni on sam nije baš bio mršav. Rekao je to kao da je upravo tada – nakon dugo vremena – pogledao to tijelo, moje ostarjelo tijelo. I učinilo mu se nepoznatim. Kad ga je ipak prepoznao, kao da ga je tim svojim riječima istovremeno i priznao i odbacio. Odbačenom, eto kako sam se tog trenutka osjećala. Još uvijek pamtim užasan osjećaj stida koji me obuzeo dok sam stajala gola pred njim koji me takvom vidio. Sjećam se, bila sam u menopauzi i napravio mi se trbušić koji sam lako mogla zakamuflirati odjećom. To se događa svim ženama. Imala sam možda pet kilograma viška, no izgledala sam daleko bolje od njega, s onim njegovim pivskim trbuhom.

Znam, trebala sam krenuti na dijetu, izgubiti te proklete kilograme. Na gimnastiku ili jogu... trebala sam se više brinuti o sebi. Ali nisam tada imala vremena, još sam radila, imala sam zanimljiv posao, društvo. Uostalom, je li se on trudio oko sebe? Nije. Njemu je bilo normalno da se ja trudim, a on ne. Bilo je to kao da me iznenada ošamario, iako se to nikada nije dogodilo.

Sve više sam se osjećala kao komad namještaja, koristan komad koji samo povremeno govori, više sluša, kuha, spašava ga od usamljenosti i depresije. Moj muž je bio dobar čovjek, ali su ga zanimale uglavnom knjige, a ne ljudi. Nije živio sasvim u ovom svijetu. Ja sam mu bila gotovo jedina veza sa stvarnošću sve dok nije umro, dementan.

I tako, te sam se večeri povukla na svoju stranu bračnog kreveta. Pružio je ruku da me privuče i zagrlji kao uvijek prije spavanja. Znao je da je rekao nešto ružno. Nisam tako mislio, šapnuo mi je. Nije tako mislio, ali je tako rekao zato što me vidio upravo na taj način.

Ostala sam ležati na svojoj strani kreveta. Nemoj očajavati zbog njega, ne isplati se, rekla sam sebi.

A i dođe neko vrijeme kad smo prestare i prepametne da bismo patile zbog takvih riječi. U tom trenutku ponašala sam se vrlo racionalno i smireno. Ali bol koju sam osjetila ostala je, i danas je tu, osjećam je, gotovo je mogu napipati kao malu kvržicu u grudima. Da, naravno, na lijevoj strani. Tu negdje oko srca. Poput kamenčića koji žulja.

Više nisam poželjela biti bliska s njim. Pokušali smo, da, nekoliko puta. On bi povremeno pokazao neki slab interes, više iz navike. A ja bih reagirala, također iz navike. Ali više se nisam presvlačila u spavaćoj sobi nego u kupatnici, čipkane svilene gaćice zamijenila sam pamučnima do struka, za mene je završila ta vrsta intimnosti. Dakle, negdje od moje šezdeset i pete. A nije mi više bilo niti ugodno. U jednom trenutku odnos je postao bolan. Kad mi je ginekologinja dala kremu („sluznica mi se čini jako suha“), već je bilo kasno, nije mi više trebala.

Živjeli smo zajedno iz ljubavi koja se pretvorila u solidarnost, iz navike koja je postala obaveza i zato što smo se bojali ostati posve sami. Ali muči me što nismo znali jedno drugom bolje pomoći. Nije me više mogao zaštititi od straha, od boli. Može li to itko?

Više me nitko ne dodiruje, osim ruku liječnika, frizerke, zubara, ali to nisu nježni dodiri, svi oni samo nešto popravljaju.

Nedavno sam u bolnici satima čekala da dođem na red za najobičniji pregled očiju, zbog mreene. Sjećam se, sjedila sam sasvim bespomoćna u jednako tako bespomoćnoj gomili ljudi. Naši su kartoni bili u ordinacijama, u rukama

sestara koje su povremeno izlazile i glasno izvikivale imena. Bila sam već zalijepljena za stolicu kad su me prozvali. Pregled je trajao kratko i samo je potvrdio ono što sam ionako osjećala, neku vrstu puzeće sljepoće. Nakon toliko sjedenja i čekanja i glasno izgovorene potvrde da mi otkazuje dio tijela, osjećala sam se napola mrtvom. Jedva sam čekala da dođem kući.

Treba mi sve više vremena da se izvučem iz depresije i ponekad to ne mogu sama. Treba mi neko biće kojem mogu reći da se bojim sljepoće, da sam umorna i da ne mogu više čekati po čekaonicama kako bi mi potvrdili ono što ionako znam, da tome nema lijeka.

Nazvala sam prijateljicu. Saslušala je moju ne predugačku žalopojku, moj pokušaj da opišem taj osjećaj potonuća, gušenja, nestajanja... Nakon toga sam se osjećala još gore. Što sam očekivala? Što bi mi netko trebao reći da se osjetim bolje? Pomislila sam da bi kada puna tople vode s mirišljavom pjenom možda oslabila grč koji osjećam u svakom dijelu tijela, ali mi se činilo suviše napornim otvoriti slavinu i čekati da se kada napuni. Legla sam na kauč, pokrila se po glavi i plakala. Nije bilo nikoga da me barem primi za ruku, iako znam da utjehe nema. Ionako je iskustvo gušenja od straha neprenosivo.

Kad mi je umro muž, danima sam prala zavjese. Nisam ih samo prala nego i štirkala pa sam ih još i ispeglala. Nikada prije to nisam radila. U životu nisam oprala zavjese! Bilo je to kao neki ritual čišćenja. Pokapala sam prošlost, mladost. Sporim pokretima pegle prelazila sam preko tih zavjesa od tankog pamučnog platna s umecima od čipke. Ali ih nisam ponovo objesila na prozore.

Već duže vrijeme umjesto izlaska s prijateljicama u kavanu ili na koncert, ponekad u kazalište, navečer gledam televiziju. Ne, ne čitam kao prije. Sve slabije vidim. Ne izlazim, pogotovo navečer, smeta mi mrak. Nekako me više zanimaju tuđi životi, ali ne oni stvarnih ljudi nego u televizijskim serijama ili filmovima. Kad se prenem iz tupog buljenja, osjećam kako sam šuplja i kako tu šupljinu u glavi ispunjavaju blagotvorni paučinasti sadržaji koji me uspavljuju i ne daju mi da mislim.

Pitam se zašto vam sve ovo pričam.

Uznemirio me taj susret sa samom sobom u ogledalu. Prijateljica me dovela k vama, da me smirite, valjda. Ali kako biste mi vi uopće mogli pomoći? Da, jedino tako da me saslušate... Ili da mi ipak napišete recept za neke tablete?